

Man zkt. Vrouw: Methoden en positionering in antropologisch onderzoek naar holebi's met een moslimachtergrond – Wim Peumans

Deze working paper werd gepresenteerd op het Sophia Colloquium 2013. De eindverantwoordelijkheid voor de vorm en inhoud ervan ligt volledig bij de auteur. Voor meer informatie, bezoek www.sophia.be.

1. Abstract

De presentatie start met een kort overzicht van de plaats van feminisme en de studie van gender binnen antropologie en de vaststelling dat binnen onderzoek naar seksualiteit tussen mensen van hetzelfde gender, vrouwen nog steeds vaak ondervertegenwoordigd zijn. De beleving van seksualiteit tussen vrouwen komt te weinig aan bod en dit heeft diepgaande gevolgen voor theorievorming rond seksualiteit en gender. De auteur staat vervolgens stil bij zijn eigen onderzoek naar holebi's met een moslimachtergrond in België. Hij beschouwt eerst de methodologische moeilijkheden die hij en andere academici hadden bij het onderzoek naar transgressieve seksualiteiten en islam. Daarna reflecteert hij over zijn eigen positie als blanke, homoseksuele man, insider-outsider dynamieken, de plaats van emoties in het veld en de verschillende methodologische strategieën voor het vinden van vrouwelijke participanten. Op deze manier hoopt de auteur een bijdrage te leveren aan de verdere bewustwording van de noodzaak aan zulke studies en enkele methodologische aangrijpingspunten te bieden voor verder onderzoek naar seksualiteit tussen vrouwen.

The paper starts with a short review of the place of feminism and the study of gender within anthropology, noting that research on female same-sex relations has remained underrepresented. The experience of sexuality between women is understudied and this has far-reaching consequences for theories of sexuality and gender. The author then talks about his own research on same-sex sexualities and religion in Belgium. He looks at the methodological difficulties he and other academics experienced when doing research on transgressive sexualities and Muslim subjectivities. Afterwards he highlights several methodological strategies to find female participants. This way the author wishes to stress the necessity of research on such issues and offer a few methodological tools for future research.

2. Inleiding

In mijn presentatie zal ik het hebben over mijn doctoraatsonderzoek naar moraliteit en holebiseksualiteit in België.¹ Specifiek gaat mijn onderzoek over holebi's met een moslimachtergrond en kijk ik naar de relatie tussen moraliteit en seksualiteit in hun dagelijks leven. Ik focus hierbij op twee groepen: ten eerste seksuele migranten oftewel personen wiens migratie naar België geheel of gedeeltelijk gemotiveerd is door hun seksualiteit. Ten tweede richt ik me tot personen van tweede of derde generatie: dus de kinderen en kleinkinderen van economische migranten die tussen de jaren '50 en '80 naar België kwamen. Mijn onderzoek maakt gebruik van verschillende methoden: ik nam interviews af (face-to-face en e-mail), deed

participerende observatie in de holebiscene (vooral bij verenigingen voor holebi's met roots in moslimlanden) en tenslotte vroeg ik participanten een dagboek bij te houden.

Het opzet van deze paper is methodologisch: ik wens aan te tonen hoe ik in mijn eigen onderzoek te werk ben gegaan bij mijn zoektocht naar vrouwen. Ik heb het opzet van mijn presentatie wat moeten vernauwen, want ik vrees dat het oorspronkelijk abstract te ambitieus was. Wat ik eerst zal doen is een historische bril opzetten en kijken waarom seksualiteit tussen vrouwen zeer vaak onderbelicht bleef in antropologisch onderzoek. Vervolgens beperk ik me tot mijn eigen onderzoeksveld, namelijk religie en holebiseksualiteit, en stel ik de vraag waarom het moeilijk blijft voor onderzoekers om vrouwen te betrekken in hun onderzoek. Tenslotte geef ik dan mee hoe ik zelf te werk ben gegaan, in de hoop hiermee enkele inzichten te bieden voor nieuw onderzoek.

3. Vrouwen in antropologisch onderzoek naar holebiseksualiteit en transgenderisme: een historisch overzicht

Vrouwen zijn vaak opvallend afwezig in de cross-culturele studie van holebiseksualiteit en transgenderisme (Blackwood and Wieringa, 1999; Rupp, 2011). Waarom is dat zo? Een blik op de geschiedenis van de discipline kan mogelijks een antwoord bieden. Seksualiteit en vooral seksualiteit tussen personen van hetzelfde gender beschouwde men lange tijd niet als een serieus onderzoeksonderwerp (Vance, 1991). De studie van holebiseksualiteit werd vermeden omdat er een zwaar academisch en publiek stigma aan vastkleefde (Weston, 1993). Het was hetzelfde androcentrisme dat de antropologische literatuur van de eerste helft van de twintigste eeuw kenmerkte dat een hinderpaal vormde voor de studie van seksualiteit tussen vrouwen. Omdat antropologen voornamelijk Europese en Amerikaanse mannen waren, hadden ze moeilijkheden met toegang te verkrijgen tot vrouwen. Maar zoals antropologe Evelyn Blackwood opmerkt is 'het waarschijnlijk meer te wijten aan de beperkingen van de observeerder dan aan de toestand van de levens van de vrouwen zelf' (Blackwood, 1986).

Wat ook meespeelde, waren bepaalde assumpties die men had over seksueel gedrag tussen vrouwen: aangezien antropologen focusten op de normatieve vrouwenrol binnen huishoudelijke ruimtes nam men aan dat zulke transgressieve praktijken niet bestonden, dat ze enkel konden bestaan in geval van 'heteroseksuele ontbering' of dat ze een weerspiegeling zouden zijn van de heersende Westerse opvattingen over lesbisch zijn (Blackwood, 1986:9; Blackwood and Wieringa, 1999:41-42). Een laatste reden voor de onzichtbaarheid is dat men het voorkomen ervan niet adequaat rapporteerde (Blackwood and Wieringa, 1999: :42). Ook na de Tweede Wereldoorlog bleven wetenschappers zich focussen op seksualiteit tussen mannen. Volgens deze auteurs, zo stellen antropologen Evelyn Blackwood en Saskia Wieringa, waren seksuele relaties en praktijken tussen vrouwen 'cross-cultureel minder ontwikkeld, minder algemeen en minder zichtbaar dan mannelijke homoseksualiteit' (Blackwood and Wieringa, 1999: :44). Tot in de jaren '80 bracht de literatuur theorieën voort op basis van de ervaringen van mannen: 'Mannelijke theorieën van vrouwelijke homoseksualiteit waren beperkte en vaak misplaatste pogingen om praktijken te begrijpen die men weinig had onderzocht en geanalyseerd' (Blackwood and Wieringa, 1999: :45). In hetzelfde decennium echter zou lesbisch feministisch werk het punt op de agenda plaatsen. Men pleitte voor een onderscheid tussen mannelijke en vrouwelijke praktijken waardoor voor de eerste keer 'de omvang van vrouwelijke transgressieve seksualiteit en transgenderpraktijken zichtbaar werd' (Blackwood and Wieringa, 1999: :56).

4. Vrouwen in onderzoek naar religie en holebiseksualiteit: een intersectionele benadering

Om dan terug te keren naar de Westerse context, en nu spreek ik enkel over holebi-onderzoek in Euro-Amerikaanse samenlevingen, zien we dat studies seksuele non-normativiteit vaak representeren als blank, mannelijk, afkomstig uit de middenklasse, burgers van een bepaalde natiestaat en seculier. Dit laatste zou dan weer te wijten zijn aan de onverschilligheid of zelfs het antagonisme van holebi-onderzoekers tegenover religie (Comstock, 1996). Als gevolg hiervan werden studies naar holebi's en religie lange tijd uit de weg gegaan en gaan ze vaak over Christenen (Yip, 2010).

Het volgende punt dat ik dus zou willen bespreken is waarom het moeilijk blijft voor academici die onderzoek doen naar religie en holebiseksualiteit om vrouwen te vinden. Ik denk dat een intersectionele benadering waarbij men kijkt naar een relatie tussen gender, seksuele oriëntatie en etniciteit kan duidelijk maken in welke mate de positionering van de onderzoek(st)er een invloed heeft op toegang tot het veld en het opbouwen van een netwerk van participanten (Carbin and Edenheim, 2013). Het gender van de onderzoek(st)er speelt in sommige gevallen een rol. Andrew Yip bijvoorbeeld, moest een assistente aannemen omdat participanten weigerden zich te laten interviewen door een man (Yip, 2008). Ibrahim Abraham vond helemaal geen vrouwen, ook al behoort hij tot dezelfde etnische groep. Zelf homo en moslim zijn biedt ook geen recept voor succes, zoals de Franse antropoloog Ludovic Zahed me vertelde. Hij hanteert hetzelfde genderratio als aanwezig is binnen de holebimoslimvereniging die hij mede oprichtte: 20% vrouwelijke en 80% mannelijke participanten. Een zelfde gender en etnische afkomst als de doelgroep hebben zijn geen allesbepalende factoren. Zo sprak ik met India Pierce, een Afro-Amerikaanse lesbienne die onderzoek doet naar Afro-Amerikaanse lesbiennes in de Black Church. Ze vertrouwde op haar persoonlijke netwerken en vertelde hoe moeilijk het was om vrouwen te overtuigen mee te doen. Met andere woorden, een volledige insider zijn qua gender, seksualiteit en etnische afkomst is geen formule voor welslagen.

5. Man zkt. Vrouw: enkele onderzoeksstrategieën

Waarom was het voor mij ook moeilijker om vrouwen te vinden, vooral uit de groep van seksuele migranten, en welke strategieën gebruikte ik om participanten te vinden? Het aantal asiel-aanvragen op basis van genderidentiteit en seksuele oriëntatie, steeg van 177 in 2007 tot 1059 in 2012 (Jouant and Michiels, 2013: :20). Toch maken vrouwen slechts 20 procent van de asielzoekers uit. De meeste vrouwen komen daarbij uit Subsaharaans Afrika.

Mijn veldwerk leerde me dat vrouwen vaker over informele netwerken beschikken waarlangs ze andere lesbische en biseksuele vrouwen ontmoeten. Ze zijn minder aanwezig in de holebi – en transscène in het algemeen. De verenigingen voor holebi's en transgenders met roots in het Midden-Oosten en Noord-Afrika vertelden me dat vrouwen hun activiteiten minder frequenteren dan mannen (en dit zag ik ook zelf tijdens participerende observatie).

Specifiek voor asielzoekers en vluchtelingen is de herinnering aan wat ze meegemaakt hebben in hun land van herkomst nog erg vers en pijnlijk: vaak waren ze slachtoffer van fysiek en/of verbaal

geweld, wat hun verhaal doen aan een (mannelijke) onderzoeker geen gemakkelijke taak maakt. Er bestaat een diepgewortelde angst voor onthulling. Maar ook participanten van tweede of derde generatie zochten de holebiverenigingen of holebiscene niet op: ofwel uit angst om door iemand herkend te worden of omdat het hen gewoonweg niet interesseerde. Via het internet, en meer bepaald datingsites (zowel voor mannen als vrouwen) en Facebook, probeerde ik eveneens participanten te vinden. Voordat ik mensen aansprak, vroeg ik toestemming aan de website administratie. Eén website voor vrouwen en één voor mannen gaf me toestemming onderzoek te doen. Belangrijk op te merken is dat ik schreef dat vrouwen moeilijk bereikbaar zijn voor onderzoekers en dat ik onderzoek deed naar vrouwen die zich (ook) aangetrokken voelen tot vrouwen. Dus de term 'holebi' kwam niet ter sprake en ik gebruikte mijn echte naam, waarmee ik aannam dat mensen mijn gender zouden weten.

Hiernaast verspreidde ik ook een onderzoeksoproep in drie talen die specifiek gericht was op vrouwen. Opnieuw benadrukte ik het belang van de deelname van vrouwen in onderzoek en de moeilijkheid om hen te vinden. De flyer benadrukte anonimiteit en dat de studie hopelijk meehelpt bij het verminderen van uitsluiting en discriminatie en hoe deelname de participante toelaat haar verhaal te doen. Ik plaatste echter geen oproepen in de holebimedia of deelde geen geprinte flyers of posters uit. Een grootschalige studie (Versmissen, 2011: :32-34) maakte gebruik van zulke strategieën en het aantal holebi's met roots in het Midden-Oosten of Noord-Afrika was laag.

Vervolgens was *snowball sampling* en het gebruik van mijn eigen netwerken een manier om participanten te vinden, hoewel minder dan ik verwacht had. Ofwel kenden de participanten niemand of wensten de personen die ze me aanraadden niet deel te nemen omwille van verschillende redenen: een pijnlijk en moeilijk onderwerp om over te praten, angst voor onthulling. Daarnaast spelen nog een aantal zaken mee. Zo mag het tijdsaspect niet onderschat worden: Als FWO aspirant heb ik natuurlijk meer tijd om onderzoek te doen en ben ik niet gehinderd door een met rasse schreden naderende deadline zoals dat het geval is bij korte onderzoeksprojecten. Vervolgens is de etnografische methode van onderzoek van belang: de aanwezigheid als onderzoeker in het (virtueel en reëel) veld verhoogt de kans om participanten van moeilijk bereikbare groepen zoals deze te vinden. Wat tenslotte ook meespeelt is de manier waarop ik het eigenlijke interview vooraf omschreef: het interview bood de participant(e) mogelijkheid om zijn of haar verhaal eens te doen op een open en ongedwongen manier. Zo vertelden participanten dat het voelde als bij een therapeut: het interview had vaak een therapeutisch, confessioneel of zelfs kathartisch karakter. Daarnaast benadrukte ik het maatschappelijk belang van het onderzoek en trachtte ik academisch taalgebruik tot een minimum te herleiden en toegankelijke flyers en oproepteksten te hanteren, wat drempelverlagend werkt. Uiteindelijk vond ik door middel van al deze strategieën tot nu toe 17 seksuele migranten, waarvan 7 vrouwen. Van de tweede en derde generatie interviewde ik 14 personen met een gelijk genderratio.

6. Conclusies

Hiermee zijn we aan het einde gekomen van mijn presentatie. Nadat ik eerst probeerde te achterhalen waarom vrouwen vaak onderbelicht bleven in antropologisch onderzoek naar holebiseksualiteit en het voor academici die onderzoek doen naar seksualiteit en religie moeilijk blijft om vrouwen aan te trekken, heb ik een overzicht gegeven van de strategieën die ik

hanteerde in mijn project. Ik hoop dat enkele van de zaken die ik vandaag aanreikte, methodologische inzichten hebben geboden voor verder onderzoek.

ⁱ Gefinancierd door FWO-Vlaanderen (2010 – 2015, project nummer 1126711N). Promotor: prof. dr. Christiane Stallaert, co-promotor: prof. dr. Johan Leman.

***

Biografie Wim Peumans

Als doctorandus in de antropologie en aspirant van het FWO-Vlaanderen is Wim Peumans verbonden aan het *Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre* (KULeuven). Hij voert etnografisch onderzoek uit naar seksualiteit en religie in België, waarbij hij focust op holebi's met een moslimachtergrond. Zijn boek 'Seks en stigma over grenzen heen' (Acco Publishing, 2011) over seksuele migratie naar België werd bekroond met de Marguerite Lefèvre Prijs voor Genderstudies (2010, Academische Stichting Leuven). Hij presenteerde zijn werk onder andere aan de EHESS, CUNY/NYU en Trinity College Dublin. Daarnaast schreef hij artikels over het 'queeren' van bekeringsstudies (2012, editors: Andrew Yip & Peter Nynäs); seksuele migratie (2012); handicap, lichamelijke en seksualiteit in de podiumkunsten (2011).

Bibliografie

- Blackwood, Evelyn** (1986). *The Many Faces of Homosexuality: Anthropological Approaches to Homosexual Behavior*. New York/London: Routledge.
- Blackwood, Evelyn and Wieringa, Saskia** (1999). *Female Desires: Same-sex Relations and Transgender Practices Across Cultures*. New York: Columbia University Press.
- Carbin, Maria and Edenheim, Sara** (2013). 'The Intersectional Turn in Feminist Theory: A Dream of a Common Language?' *European Journal of Women's Studies* 20(3).
- Comstock, Gary David** (1996). *Unrepentant, Self-affirming, Practicing: Lesbian/Bisexual/Gay People within Organized Religion*. New York: Continuum.
- Jouant, Colette and Michiels, An** (2013). *Jaarverslag 2012 - Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatslozen*. Brussel: Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatslozen.
- Rupp, Leila J.** (2011). *Sapphistries - A Global History of Love between Women*. London/ New York: New York University Press.
- Vance, Carole S.** (1991). 'Anthropology Rediscovered Sexuality: A Theoretical Comment' *Social Science & Medicine* 33(8).
- Versmissen, Dagmar** (2011). *Zzip² Onderzoek naar Levenskwaliteit van Vlaamse holebi's*. Antwerpen/Hasselt: Steunpunt Gelijkekansenbeleid.
- Weston, Kath** (1993). 'Lesbian/Gay Studies in the House of Anthropology' *Annual Review of Anthropology* 22.
- Yip, Andrew** (2008). 'Researching Lesbian, Gay, and Bisexual Christians and Muslims: Some Thematic Reflections' *Sociological Research Online*, 13(1).

Yip, Andrew (2010). 'Coming Home from the Wilderness: An Overview of Recent Scholarly Research on LGBTQI Religiosity/Spirituality' In: Kath Browne, Sally R. Munt & Andrew K-T Yip (red.) *Queer Spiritual Spaces - Sexuality and Sacred Places*. Farnham: Ashgate, pp. 35-50.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 3.0 Unported License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/).